

Brief aan alle Nederlandsche Werklieden, leden en geen leden van de Internationale / door Jan Stukadoor, metselaar "onder toezicht gesteld van zijn neef den hulponderwijzer B"; uitgegeven door J.J. Cremer.
Het handschrift in de Koninklijke bibliotheek is gedateerd: juli1871. Meer info op: https://www.jacobcremer.nl/oeuvre/fotopagina/brief-aan-alle-nederlandsche-arbeiders/

1e druk: Leeuwarden: H. Kuipers, 1871. 30 p.

2e druk: Leeuwarden: H. Kuipers, 1871. 30 p.

3e druk in: Kleine vertellingen, Fabriekskind en werkman. Leiden: D. Noothoven van Goor, 1878. p. 272-285. Romantische werken, deel 3.

4e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff, [1888]. 6e druk. p. 303-315. In het hoofdstuk Gelegenheidsstukken opgenomen na de roman. Vijftig-cents-editie, no. 22.

5e druk: Rotterdam: Nijgh & van Ditmar, 1888. 16 p. Te Rotterdam verspreid vanwege het Departement der Maatschappij: “Tot nut van ’t algemeen.” Met voorwoord van Johs. Dyserinvk en J.C. Vetcamp Helbach,

6e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff, [1890]. 7e druk. p. 303-315. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

7e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff, [1890]. 7e druk. p. 303-315. Vijftig-cents-editie, no. 22.

8e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff, [1909]. 8e druk. p. 303-315. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

9e druk in: De lelie van ’s-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff’s uitg.-mij., [1917]. 7e druk. p. 303-315. Romantische werken. (blauwe serie).

10e druk in: De lelie van ’s-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff’s uitg.-mij., [1917]. 7e druk. p. 303-315. Romantische werken. (rode serie).

11e druk in: De lelie van ’s-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff’s uitg.-mij., [ca. 1920]. 8e druk. P 303-315. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

12e druk in: De lelie van ’s-Gravenhage. Z.pl., z. uitg., 2013. 500 p. paperback 9783849539993. Print on demand.

13e druk in: De lelie van ’s-Gravenhage. Z.pl., Hardpress, 2016. Kindle edition. Epub. 606 p. Asin: B018PJW83E.

14e druk in: De lelie van ‘s-Gravenhage en andere verhalen. Z.pl., Project Gutenberg, 2020. Ebook 1230004329213. Digitale herdruk van de 7e druk.

15e druk: Delhi India: Abebooks, 2021. Printing in demand.

BRIEF

AAN ALLE

NEDERLANDSCHE WERKLIEDEN

LEDEN EN GEEN LEDEN

VAN DE

INTERNATIONALE

DOOR

JAN STUKADOOR

Metselaar

»Onder toezicht gesteld van zijn neef den hulponderwijzer B"

UITGEGEVEN DOOR

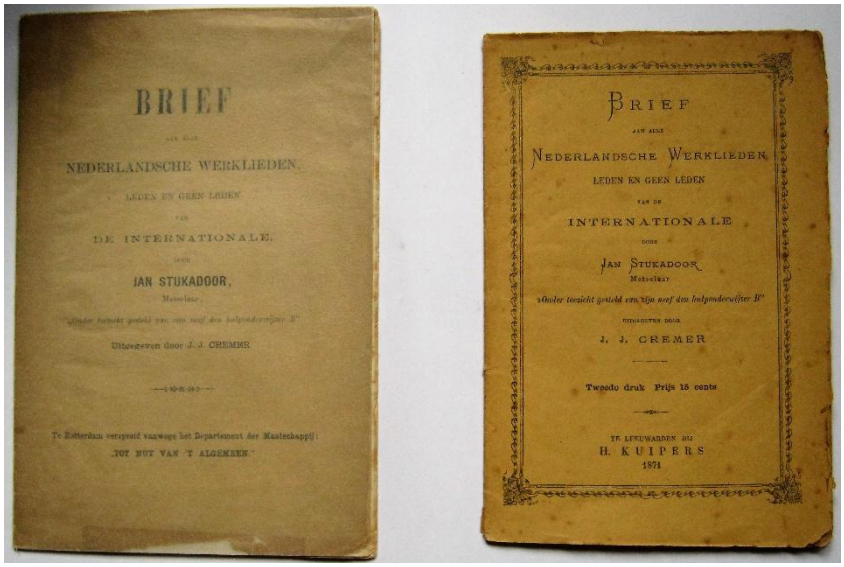
J. J. CREMER

Prijs 15 cents

TE LEEUWARDEN BIJ

H. KUIPERS

1871

BRIEF

NEDERLANDSCHE WERKLIEDEN

DE INTERNATIONALE

JAN STUKADOOR,

Uitgegeven door J. J. CREMER

BRIEF

NEDERLANDSCHE WERKLIEDEN

LEDEN EN GEEN LEDEN

INTERNATIONALE

JAN STUKADOOR

J. J. CREMER

Twpodo druk Prijs 15 cents

H. KUIPERS

1871

Nieuwsblad voor den boekhandel 29 augustus 1871:

Ter perse:

BRIEF AAN ALLE NEDERLANDSCHE WERKLIEDEN,

Leden en geen Leden van de Internationale, door Jan de Stukadoor. »Onder toezicht gesteld van zijn neef den hulponderwijzer B." Uitgegeven door J. J. CREMER. Prijs 50 cents.

HH. Boekhandelaars, die hiervan in commissie verlangen, gelieven per couvert aan te vragen. [2600]

Leeuwarden, Augustus 1871. H. KUIPERS.

Dragster courant, 7 september 1871:

Bij A. PLANTINUS, Jz., te *Dragten*, is de inteekening opengesteld op een

BRIEF

aan alle Nederlandsche Werklieden,

leden en geen leden der Internationale,

door **Jan de Stukadoor,**

„onder toezicht gesteld van zijn neef, den hulponderwijzer B", door

J. J. CREMER.

Prijs 50 *Cents.*

Uitgave van H. KUIPERS, te Leeuwarden.

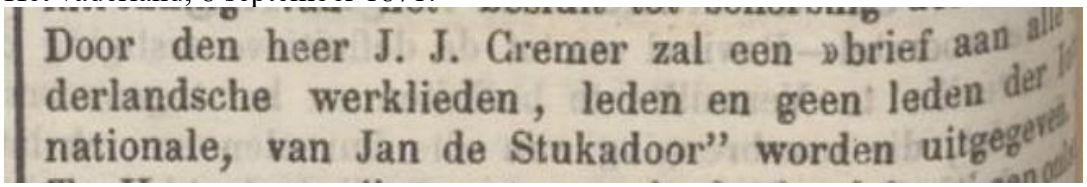
Nieuwsblad voor den boekhandel 8 september 1871:

Prospektussen en Inteekenlijsten.

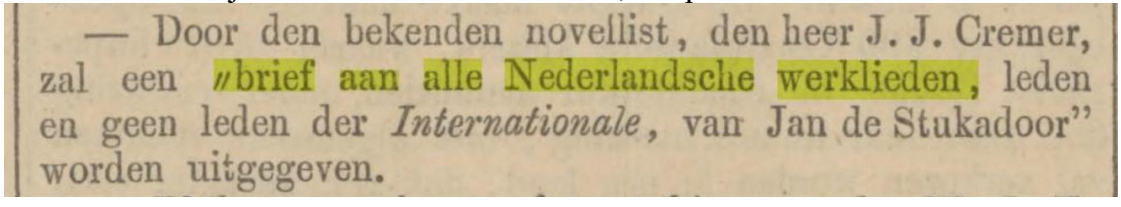
Op: CREMER (J. J.), Brief aan alle Nederlandsche werklieden, leden en geen leden der Internationale door Jan de Stukadoor „onder toezicht van zijn neef den hulponderwijzer B." Leeuwarden, H. Kuipers. Prijs *f* 0.50

Het vaderland, 8 september 1871:

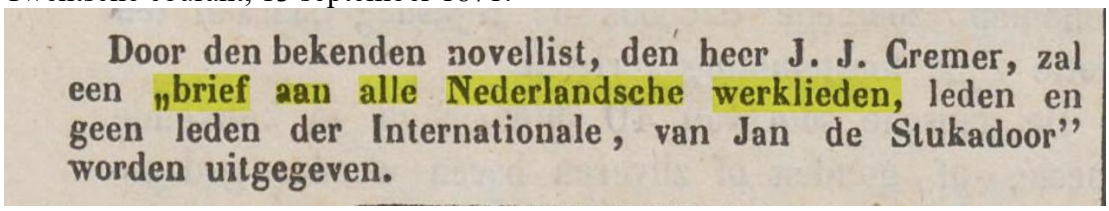
Door den heer J. J. Cremer zal een »brief aan alle derlandsche werklieden, leden en geen leden der I nationale, van Jan de Stukadoor" worden uitgegeven

Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant, 9 september 1871:

— Door den bekenden novellist, den heer J. J. Cremer, zal een »brief aan alle Nederlandsche werklieden, leden en geen leden der *Internationale*, van Jan de Stukadoor" worden uitgegeven.

Twentsche courant, 13 september 1871:

Door den bekenden novellist, den heer J. J. Cremer, zal een „brief aan alle Nederlandsche werklieden, leden en geen leden der Internationale, van Jan de Stukadoor" worden uitgegeven.

Dragter courant, 14 september 1871:

Bij A. PLANTINUS, Jz., te *Dragten*, is de inteekening opengesteld op een

BRIEF

aan alle Nederlandsche Werklieden,

leden en geen leden der Internationale,

door **Jan de Stukadoor,**

„onder toezicht gesteld van zijn neef, den hulponderwijzer B", door

J. J. CREMER.

Prijs 50 *Cents.*

Uitgave van H. KUIPERS, te Leeuwarden.

Arnhemsche courant, 9 oktober 1871:

Bij J. VAN EOMOND Jr.

J. J. CREMER,

Brief aan alle Nederlandsche Werklieden.

Prijs 15 Cents.

Het volksblad 1871:

Heden komt van de pers:

BRIEF aan alle Nederlandsche Werklieden, Leden en geen-Leden van de Internationale, door JAN STUCADOOR, Metselaar, „onder toezicht gesteld van zijn neef den hulponderwijzer B", uitgegeven door

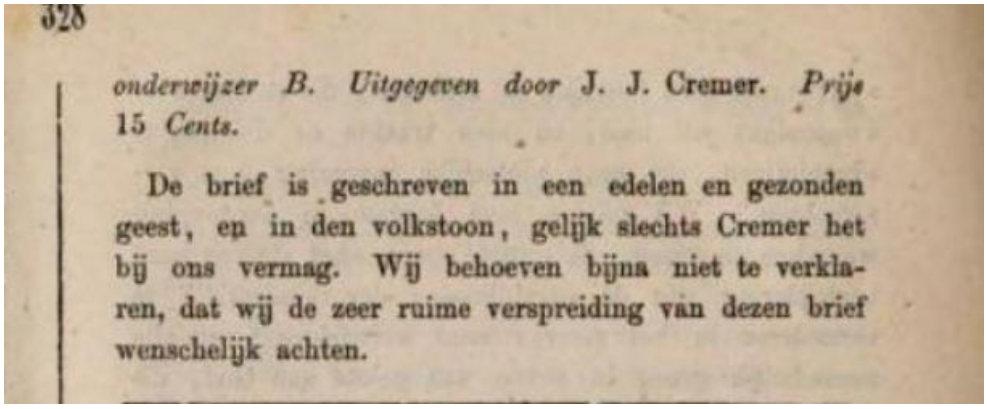
J. J. CREMER.

Prijs 15 Cents.

Leeuwarden, October 1871. H. KUIPERS.

GEDRUKT BIJ B. S. WITKAMP, VERANTWOORDELIJK UITGEVER.

Volksblad 1871:

328

onderwijzer B. Uitgegeven door J. J. Cremer. *Prijs* 15 *Cents.*

De brief is geschreven in een edelen en gezonden geest, en in den volkstoon, gelijk slechts Cremer het bij ons vermag. Wij behoeven bijna niet te verklaren, dat wij de zeer ruime verspreiding van dezen brief wenschelijk achten.

Opregte Haarlemsche courant, 9 oktober 1871:

*** Heden komt van de pers:

BRIEF aan alle Nederlandsche Werklieden, Leden en geen-Leden van de Internationale, door JAN STUCADOOR, Metselaar, „onder toezicht gesteld van zijn neef den Hulponderwijzer B", uitgegeven door

J. J. CREMER.

Prijs 15 cents.

Leeuwarden, October 1871. **H. KUIPERS.**

Het vaderland, 9 oktober 1871:

Heden ontvangen wij een exemplaar van J. J. Cremer's nieuwste geschrift: *Brief aan alle Nederlandsche Werklieden, leden en geen leden van de Internationale, door Jan Stukadoor, Metselaar.* Wij hebben dat boekje met het grootste genoegen gelezen. De schr. is er bijzonder in geslaagd ons niet alleen de volkstaal, maar zelfs de wijze van redeneeren en denken van het volk zeer juist weer te geven. Zijn boekje heeft de strekking het ongerijmde van het communisme en van de algemeene gelijkheid, — »het maatjes-egaal", zoo als Jan Stukadoor het noemt — duidelijk voelbaar te maken. En wij gelooven, dat hem dit uitstekend gelukt is.

Leeuwarder courant, 10 oktober 1871:

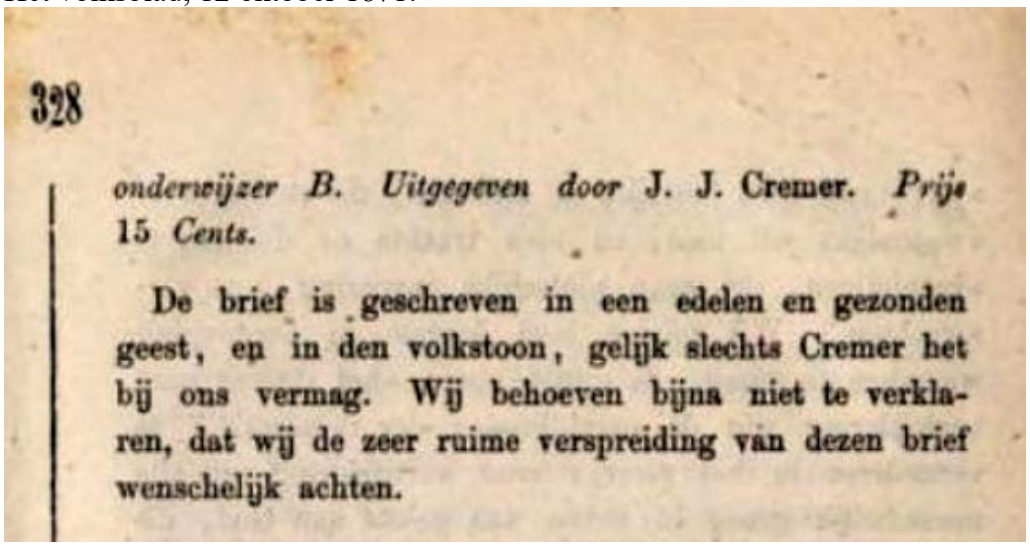
Heden komt van de pers:
BRIEF aan alle Nederlandsche Werklieden, Leden en geen-Leden van de Internationale, door JAN STUCADOOR, Metselaar, „onder toezicht gesteld van zijn neef den hulponderwijzer B", uitgegeven door
J. J. CREMER. *Prijs* **15** *Cents.*
Leeuwarden, October 1871. H. KUIPERS.

Algemeen handelsblad 11 oktober 1871:

Geleerde betoogen zullen ter bestrijding der wanbegrippen, die thans door geheel Europa onder de handwerkslieden worden verspreid, weinig vermogen, omdat zij òf in het geheel niet gelezen worden, òf zooal gelezen, toch niet begrepen worden door diegenen, op wie zij indruk moeten maken. Het is daarom een uitmuntend denkbeeld geweest van den heer J. J. Cremer, om in volkstaal tot het volk te spreken in *den brief van Jan Stukadoor, metselaar, aan alle Nederlandsche werklieden, leden of geen leden van de Internationale*, welke bij H. Kuipers te Leeuwarden verschenen is. Onze eenige Cremer, die zoo goed de taal en de denkwijze der Betuwsche bevolking heeft afgeluisterd, heeft hier een nieuw bewijs gegeven, hoe hij weet te denken en te schrijven in den geest van onze wakkere en onbevooroordeelde werklieden, die wel op hooger loon en op verbetering van stand aandringen en zich om dat te verkrijgen vereenigen willen, maar *in gerechtigheid*, dus zonder te luisteren naar de opruiende taal van de *Internationale*. Ieder werkgever zorge, dat een of meer exemplaren van *Jan Stukadoor's Brief* onder zijne werklieden de ronde doe.

Het volksblad, 12 oktober 1871:

328

onderwijzer B. Uitgegeven door J. J. Cremer. *Prijs* 15 *Cents.*

De brief is geschreven in een edelen en gezonden geest, en in den volkstoon, gelijk slechts Cremer het bij ons vermag. Wij behoeven bijna niet te verklaren, dat wij de zeer ruime verspreiding van dezen brief wenschelijk achten.

Schiedamsche courant 14 oktober 1871:

De bekende uitstekende novellist, de heer J. J. Cremer, heeft in een *Brief aan alle Nederlandsche Werklieden* enz. enkele bebartigingswaardige wenken gegeven.

De heer Cremer laat hier een werkman spreken tot, of liever schrijven aan zijne kameraden, aan Nederlandsche werklieden, leden en geen-leden der Internationale. Die Jan Stukadoor, metselaar, toont hier op zijne wijze en in zijne taal aan, hoe de voorspiegelingen der Internationale tot verbetering van het lot des werkmans van nul en geener waarde zijn, maar dat de werkman voornamelijk door eigen vlijt, door zorg en spaarzaamheid gebaat wordt. Jan heeft het voorrecht, een flinke degelijke vrouw te hebben, die het huishouden goed in orde houdt, de kinderen met een goed voorbeeld voorgaat en met recht eene trouwe gade en moeder is. Daarenboven bezit die vrouw een helder gezond verstand en kan alzoo Jan, waar hij al eens een oogenblik geneigd is om naar valsche vrienden te luisteren, door welmeenende en gezonde degelijke taal hiertegen waarschuwen. En Jan zelf is ganach niet van gezond verstand ontbloot. Hoe het gaan zou, wanneer men eens tot gelijke verdeeling van goederen overging, schetst hij al heel aardig en juist, en wij stemmen het Jan toe, als hij zegt: „Zie je, zoo'n stand van gelijkheid is onmogelijk."

Jan weet ook heel goed dat verschillende standen noodig en nuttig zijn en zet dit op begrijpelijke wijze uiteen; o. a. op bladz. 15: „Nou vraag ik je, jongens, als alles maatjes egaal-commun was, hoe zou je dan hulp krijgen als je ziek lei, en *recht* krijgen als een gemeene rakker je bij avond of ontijd een loer had gedraaid?"

De bewering dat bezitting diefstal zou zijn, verklaart Jan voor onzin, en houdert dit door voorbeelden, uit het leven gegrepen op: „Nee, als bezitting diefstal is, dan, zeg ik tegen Jans, kunnen ze jou gouwe bellen, die ik eens met een extra verdiende, ook wel diefstal noemen."

Hoe zonder bezit van groote kapitalen ook geen groote en belangrijke werken tot stand kunnen komen, ziet Jan heel goed in. „Die heele rijke lui zitten met den aap, en spikkeleeren daarmee in wijsheid of domheid net zoo lang, totdat ze, bijvoorbeeld een spoorweg moeten aanleggen, of een Haarlemmermeer moeten leegmalen — nog al geen kleinigheid! — of totdat ze op groote schaal werkmanswoningen gaan bouwen." Hij erkent ook met dankbaarheid dat men tegenwoordig wat overheid voor den werkman.

Over de quaestie van hooger loon zegt Jan: „*zoekt hooger loon en verbetering van je stand in de gerechtigheid*", doch erkent tevens dat in verhooging van loon alleen de voorspoed nog niet zit.

Aansluiting aan goede Werklieden-vereenigingen, zooals onder anderen die te Utrecht, welke orde vrijheid en recht in hare banier voert, acht Jan zeer goed, „waar we" zoo zegt hij, „*ons eigen* belang naar wet en recht kunnen bespikkuleeren." Doch hij waarschuwt verstandig tegen overdreven verwachtingen. „Maar jongens, denkt niet dat je er dadelijk geld mee krijgen en vet van worden zult. Luriel! Werk je niet, dan eet je niet; en werk je niet en eet je toch, dan ben

gezonde degelijke taal hiertegen waarschuwen. En Jan zelf is ganasch niet van gezond verstand ontbloot. Hoe het gaan zou, wanneer men eens tot gelijke verdeeling van goederen overging, schetst hij al heel aardig en juist, en wij stemmen het Jan toe, als hij zegt: „Zie je, zoo'n staat van gelijkheid is onmogelijk."

Jan weet ook heel goed dat verschillende standen noodig en nuttig zijn en zet dit op begrijpelijke wijze uiteen; o. a. op bladz. 15: „Nou vraag ik je, jongens, als alles maatjes egaal-commun was, hoe zou je dan knip krijgen als je ziek lui, en recht krijgen als een gemeene rakkerije bij avond of ontijd een loer had gedraaid?"

De bewering dat bezitting diefstal zou zijn, verklaart Jan voor onzin, en houdert dit door voorbeelden uit het leven gegrepen op: „Nee, als bezitting diefstal is, dan, zeg ik tegen Jans, kunnen ze jou gouwe bellen, die ik eens met een extra verdiende, ook wel diefstal noemen."

Hoe zonder bezit van groote kapitalen ook geen groote en belangrijke werken tot stand kunnen komen, ziet Jan heel goed in. „Die heele rijke lui zitten met den aap, en spikkeleeren daarmee in wijsheid of domheid net zoo lang, totdat ze bijvoorbeeld een spoorweg moeten aanleggen, of een Haarlemmermeer moeten leegmalen — nog al geen kleinigheid — of totdat ze op groote schaal werkmanswoningen gaan bouwen." Hij erkent ook met dankbaarheid dat men tegenwoordig wat voorheeft voor den werkman.

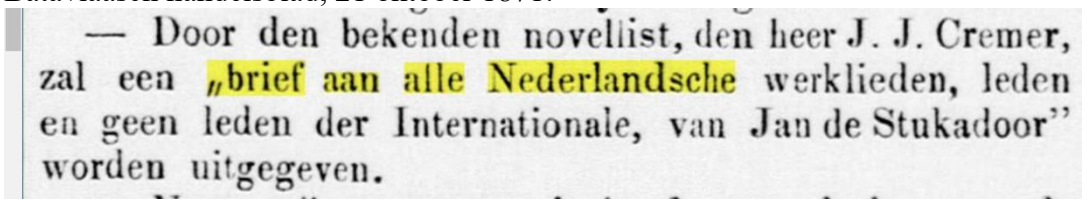
Over de quaestie van hooger loon zegt Jan: „*zoekt hooger loon en verbetering van je stand, in de gerechtigheid*", doch erkent tevens dat in verhooging van loon alleen de voorspoed nog niet zit.

Aansluiting aan goede Werklieden-vereenigingen, zooals onder anderen die te Utrecht, welke orde vrijheid en recht in hare banier voert, acht Jan zeer goed, „waar wo" zoo zegt hij „ons eigen belang naar wet en recht kunnen beschikku-

Harlinger courant, 18 oktober 1871:

Bij de zitting van bestuurders voor de volksvoorlezingen, gisteren tusschen twaalf en één uur gehouden, zijn al de driehonderd kaarten, die beschikbaar gesteld waren, genomen en zijn verscheidene personen te vergeefs gekomen. Dit blijk van ingenomenheid met deze nuttige lezingen regtvaardigt ten volle de verwachting omtrent de behoefte, die er aan bestond. Ongetwijfeld zullen de vergaderingen, die weder aanstaanden Zaturdag gaan beginnen, een druk bezoek ondervinden. Naar wij vernemen zal deze eerste bijeenkomst hoofdzakelijk gewijd zijn aan de brief van Jan Stucadoor, door onzen beroemden novellist J. J. Cremer.

Bataviaasch handelsblad, 21 oktober 1871:

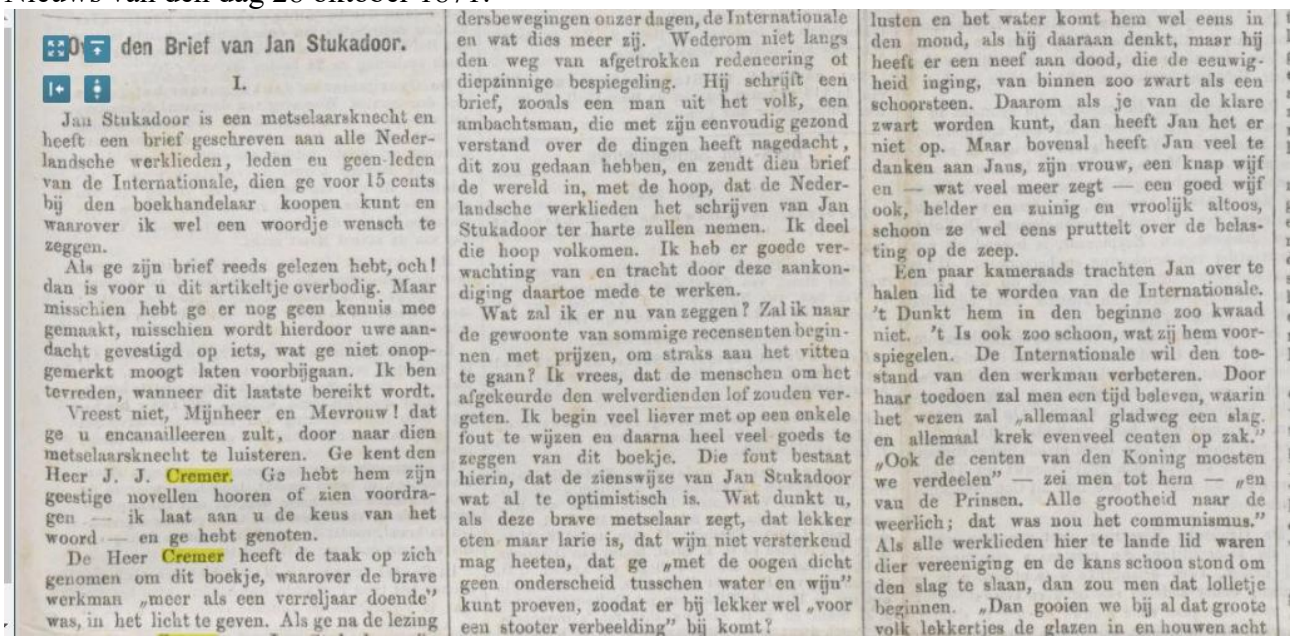
— Door den bekenden novellist, den heer J. J. Cremer, zal een „brief aan alle Nederlandsche werklieden, leden en geen leden der Internationale, van Jan de Stukadoor" worden uitgegeven.

Stads- en dorpskroniek van Friesland, 25 oktober 1871:

25 Oct. Verschenen bij H. Suringar te Leeuwarden: **Brief aan alle Nederlandsche werklieden,** leden en geen leden van de Internationale door Jan Stucadoor, metselaar, onder toezicht gesteld van zijn neef den hulponderwijzer B., uitgegeven door J. J. Cremer.

Nieuws van den dag 28 oktober 1871:

Over den Brief van Jan Stukadoor.

I.

Jan Stukadoor is een metselaarsknecht en heeft een brief geschreven aan alle Nederlandsche werklieden, leden en geen-leden van de Internationale, dien ge voor 15 cents bij den boekhandelaar koopen kunt en waarover ik wel een woordje wensch te zeggen.

Als ge zijn brief reeds gelezen hebt, och! dan is voor u dit artikeltje overbodig. Maar misschien hebt ge er nog geen kennis mee gemaakt, misschien wordt hierdoor uwe aandacht gevestigd op iets, wat ge niet onopgemerkt moogt laten voorbijgaan. Ik ben tevreden, wanneer dit laatste bereikt wordt.

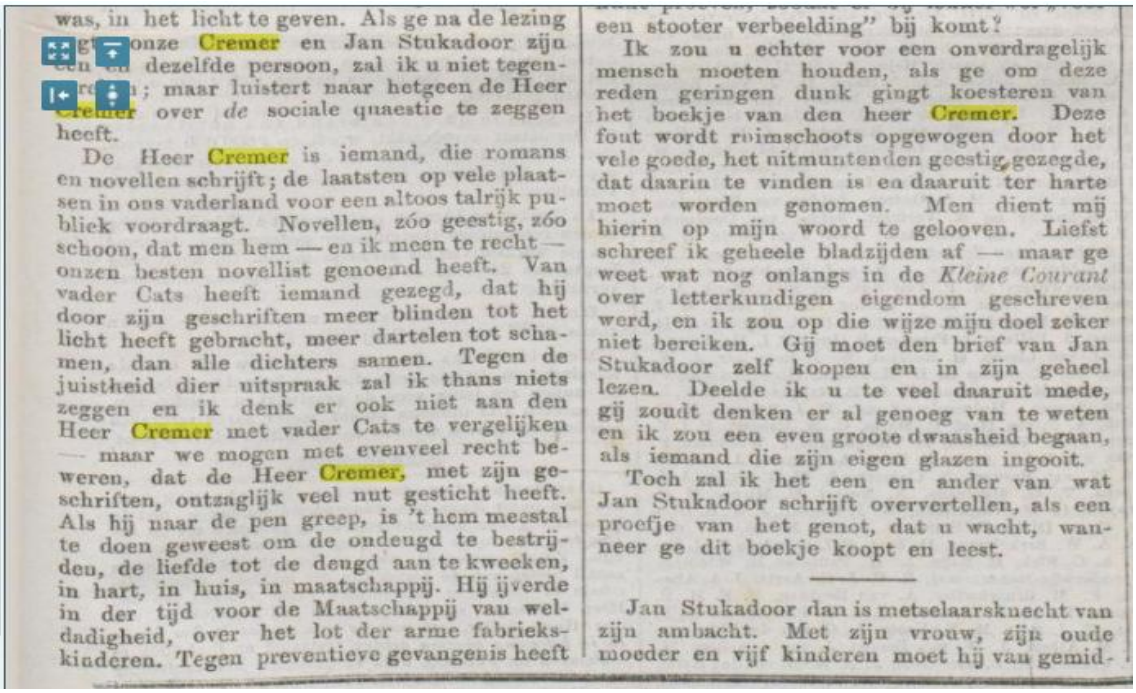
Vreest niet, Mijnheer en Mevrouw! dat ge u encanailleeren zult, door naar dien metselaarsknecht te luisteren. Ge kent den Heer J. J. Cremer. Ge hebt hem zijn geestige novellen hooren of zien voordragen — ik laat aan u de keus van het woord — en ge hebt genoten.

De Heer Cremer heeft de taak op zich genomen om dit boekje, waarover de brave werkman „meer als een verreljaar doende" was, in het licht te geven. Als ge na de lezing dersbewegingen onzer dagen, de Internationale en wat dies meer zij. Wederom niet langs den weg van afgetrokken redeneering of diepzinnige bespiegeling. Hij schrijft een brief, zooals een man uit het volk, een ambachtsman, die met zijn eenvoudig gezond verstand over de dingen heeft nagedacht, dit zou gedaan hebben, en zendt dien brief de wereld in, met de hoop, dat de Nederlandsche werklieden het schrijven van Jan Stukadoor ter harte zullen nemen. Ik deel die hoop volkomen. Ik heb er goede verwachting van en tracht door deze aankondiging daartoe mede te werken.

Wat zal ik er nu van zeggen? Zal ik naar de gewoonte van sommige recensenten beginnen met prijzen, om straks aan het vitten te gaan? Ik vrees, dat de menschen om het afgekeurde den welverdienden lof zouden vergeten. Ik begin veel liever met op een enkele fout te wijzen en daarna heel veel goeds te zeggen van dit boekje. Die fout bestaat hierin, dat de zienswijze van Jan Stukadoor wat al te optimistisch is. Wat dunkt u, als deze brave metselaar zegt, dat lekker eten maar larie is, dat wijn niet versterkend mag heeten, dat ge „met de oogen dicht geen onderscheid tusschen water en wijn" kunt proeven, zoodat er bij lekker wel „voor een stooter verbeelding" bij komt? lusten en het water komt hem wel eens in den mond, als hij daaraan denkt, maar hij heeft er een neef aan dood, die de eeuwigheid inging, van binnen zoo zwart als een schoorsteen. Daarom als je van de klare zwart worden kunt, dan heeft Jan het er niet op. Maar bovenal heeft Jan veel te danken aan Jans, zijn vrouw, een knap wijf en — wat veel meer zegt — een goed wijf ook, helder en zuinig en vroolijk altoos, schoon ze wel eens pruttelt over de belasting op de zeep.

Een paar kameraads trachten Jan over te halen lid te worden van de Internationale. 't Dunkt hem in den beginne zoo kwaad niet. 't Is ook zoo schoon, wat zij hem voorspiegelen. De Internationale wil den toestand van den werkman verbeteren. Door haar toedoen zal men een tijd beleven, waarin het wezen zal „allemaal gladweg een slag, en allemaal krek evenveel centen op zak." „Ook de centen van den Koning moesten we verdeelen" — zei men tot hem — „en van de Prinsen. Alle grootheid naar de weerlich; dat was nou het communismus." Als alle werklieden hier te lande lid waren dier vereeniging en de kans schoon stond om den slag te slaan, dan zou men dat lolletje beginnen. „Dan gooien we bij al dat groote volk lekkertjes de glazen in en houwen acht

vervolg:

was, in het licht te geven. Als ge na de lezing ge[illegible]onze Cremer en Jan Stukadoor zijn een en dezelfde persoon, zal ik u niet tegenspr[illegible]; maar luistert naar hetgeen de Heer Cremer over *de* sociale quaestie te zeggen heeft.

De Heer Cremer is iemand, die romans en novellen schrijft; de laatsten op vele plaatsen in ons vaderland voor een altoos talrijk publiek voordraagt. Novellen, zóo geestig, zóo schoon, dat men hem — en ik meen te recht — onzen besten novellist genoemd heeft. Van vader Cats heeft iemand gezegd, dat hij door zijn geschriften meer blinden tot het licht heeft gebracht, meer dartelen tot schamen, dan alle dichters samen. Tegen de juistheid dier uitspraak zal ik thans niets zeggen en ik denk er ook niet aan den Heer Cremer met vader Cats te vergelijken — maar we mogen met evenveel recht beweren, dat de Heer Cremer, met zijn geschriften, ontzaglijk veel nut gesticht heeft. Als hij naar de pen greep, is 't hem meestal te doen geweest om de ondeugd te bestrijden, de liefde tot de deugd aan te kweeken, in hart, in huis, in maatschappij. Hij ijverde in der tijd voor de Maatschappij van weldadigheid, over het lot der arme fabrieks-kinderen. Tegen preventieve gevangenis heeft

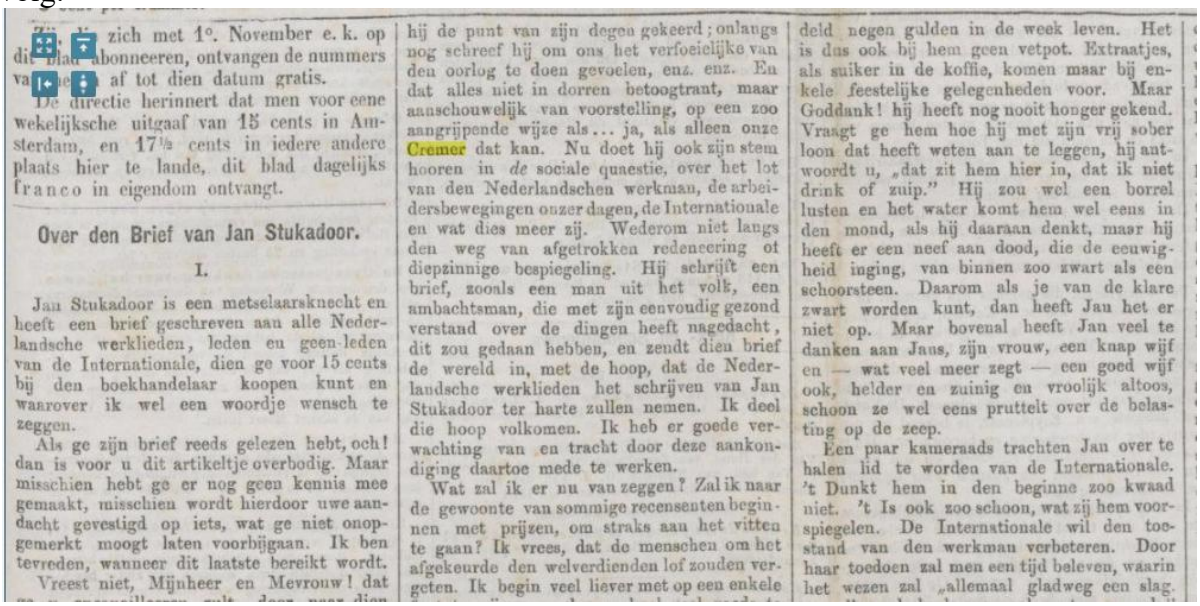
een stooter verbeelding" bij komt?

Ik zou u echter voor een onverdragelijk mensch moeten houden, als ge om deze reden geringen dunk gingt koesteren van het boekje van den heer Cremer. Deze fout wordt ruimschoots opgewogen door het vele goede, het uitmuntenden geestig gezegde, dat daarin te vinden is en daaruit ter harte moet worden genomen. Men dient mij hierin op mijn woord te gelooven. Liefst schreef ik geheele bladzijden af — maar ge weet wat nog onlangs in de *Kleine Courant* over letterkundigen eigendom geschreven werd, en ik zou op die wijze mijn doel zeker niet bereiken. Gij moet den brief van Jan Stukadoor zelf koopen en in zijn geheel lezen. Deelde ik u te veel daaruit mede, gij zoudt denken er al genoeg van te weten en ik zou een even groote dwaasheid begaan, als iemand die zijn eigen glazen ingooit.

Toch zal ik het een en ander van wat Jan Stukadoor schrijft oververtellen, als een proefje van het genot, dat u wacht, wanneer ge dit boekje koopt en leest.

Jan Stukadoor dan is metselaarsknecht van zijn ambacht. Met zijn vrouw, zijn oude moeder en vijf kinderen moet hij van gemid-

vervolg:

Zij die zich met 1°. November e. k. op dit blad abonneeren, ontvangen de nummers van [illegible] af tot dien datum gratis.

De directie herinnert dat men voor eene wekelijksche uitgaaf van 15 cents in Amsterdam, en 17½ cents in iedere andere plaats hier te lande, dit blad dagelijks franco in eigendom ontvangt.

Over den Brief van Jan Stukadoor.

I.

Jan Stukadoor is een metselaarsknecht en heeft een brief geschreven aan alle Nederlandsche werklieden, leden en geen-leden van de Internationale, dien ge voor 15 cents bij den boekhandelaar koopen kunt en waarover ik wel een woordje wensch te zeggen.

Als ge zijn brief reeds gelezen hebt, och! dan is voor u dit artikeltje overbodig. Maar misschien hebt ge er nog geen kennis mee gemaakt, misschien wordt hierdoor uwe aandacht gevestigd op iets, wat ge niet onopgemerkt moogt laten voorbijgaan. Ik ben tevreden, wanneer dit laatste bereikt wordt.

Vreest niet, Mijnheer en Mevrouw! dat

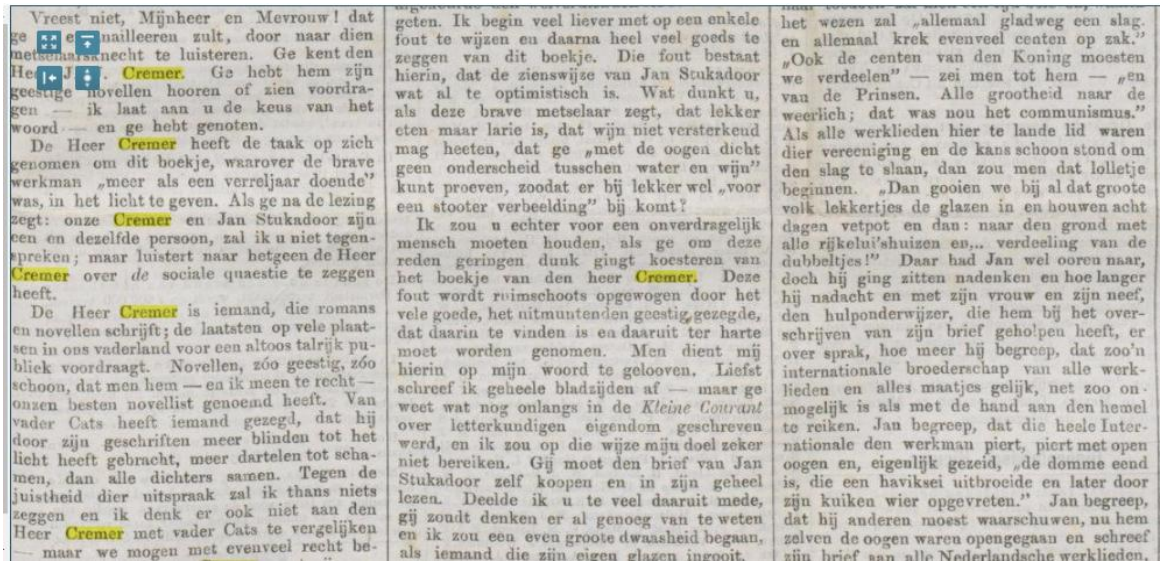
hij de punt van zijn degen gekeerd; onlangs nog schreef hij om ons het verfoeielijke van den oorlog te doen gevoelen, enz. enz. En dat alles niet in dorren betoogtrant, maar aanschouwelijk van voorstelling, op een zoo aangrijpende wijze als... ja, als alleen onze Cremer dat kan. Nu doet hij ook zijn stem hooren in *de* sociale quaestie, over het lot van den Nederlandschen werkman, de arbeidersbewegingen onzer dagen, de Internationale en wat dies meer zij. Wederom niet langs den weg van afgetrokken redeneering of diepzinnige bespiegeling. Hij schrijft een brief, zooals een man uit het volk, een ambachtsman, die met zijn eenvoudig gezond verstand over de dingen heeft nagedacht, dit zou gedaan hebben, en zendt dien brief de wereld in, met de hoop, dat de Nederlandsche werklieden het schrijven van Jan Stukadoor ter harte zullen nemen. Ik deel die hoop volkomen. Ik heb er goede verwachting van en tracht door deze aankondiging daartoe mede te werken.

Wat zal ik er nu van zeggen? Zal ik naar de gewoonte van sommige recensenten beginnen met prijzen, om straks aan het vitten te gaan? Ik vrees, dat de menschen om het afgekeurde den welverdienden lof zouden vergeten. Ik begin veel liever met op een enkele

deld negen gulden in de week leven. Het is dus ook bij hem geen vetpot. Extraatjes, als suiker in de koffie, komen maar bij enkele feestelijke gelegenheden voor. Maar Goddank! hij heeft nog nooit honger gekend. Vraagt ge hem hoe hij met zijn vrij sober loon dat heeft weten aan te leggen, hij antwoordt u, „dat zit hem hier in, dat ik niet drink of zuip." Hij zou wel een borrel lusten en het water komt hem wel eens in den mond, als hij daaraan denkt, maar hij heeft er een neef aan dood, die de eeuwigheid inging, van binnen zoo zwart als een schoorsteen. Daarom als je van de klare zwart worden kunt, dan heeft Jan het er niet op. Maar bovenal heeft Jan veel te danken aan Jans, zijn vrouw, een knap wijf en — wat veel meer zegt — een goed wijf ook, helder en zuinig en vroolijk altoos, schoon ze wel eens pruttelt over de belasting op de zeep.

Een paar kameraads trachten Jan over te halen lid te worden van de Internationale. 't Dunkt hem in den beginne zoo kwaad niet. 't Is ook zoo schoon, wat zij hem voorspiegelen. De Internationale wil den toestand van den werkman verbeteren. Door haar toedoen zal men een tijd beleven, waarin het wezen zal „allemaal gladweg een slag.

vervolg:

Vreest niet, Mijnheer en Mevrouw! dat ge [illegible]nailleeren zult, door naar dien metselaarsknecht te luisteren. Ge kent den Heer J. J. Cremer. Ge hebt hem zijn geestige novellen hooren of zien voordragen — ik laat aan u de keus van het woord — en ge hebt genoten.

De Heer Cremer heeft de taak op zich genomen om dit boekje, waarover de brave werkman „meer als een verreljaar doende" was, in het licht te geven. Als ge na de lezing zegt: onze Cremer en Jan Stukadoor zijn een en dezelfde persoon, zal ik u niet tegenspreken; maar luistert naar hetgeen de Heer Cremer over *de* sociale quaestie te zeggen heeft.

De Heer Cremer is iemand, die romans en novellen schrijft; de laatsten op vele plaatsen in ons vaderland voor een altoos talrijk publiek voordraagt. Novellen, zóo geestig, zóo schoon, dat men hem — en ik meen te recht — onzen besten novellist genoemd heeft. Van vader Cats heeft iemand gezegd, dat hij door zijn geschriften meer blinden tot het licht heeft gebracht, meer dartelen tot schamen, dan alle dichters samen. Tegen de juistheid dier uitspraak zal ik thans niets zeggen en ik denk er ook niet aan den Heer Cremer met vader Cats te vergelijken — maar we mogen met evenveel recht be-

geten. Ik begin veel liever met op een enkele fout te wijzen en daarna heel veel goeds te zeggen van dit boekje. Die fout bestaat hierin, dat de zienswijze van Jan Stukadoor wat al te optimistisch is. Wat dunkt u, als deze brave metselaar zegt, dat lekker eten maar larie is, dat wijn niet versterkend mag heeten, dat ge „met de oogen dicht geen onderscheid tusschen water en wijn" kunt proeven, zoodat er bij lekker wel „voor een stooter verbeelding" bij komt?

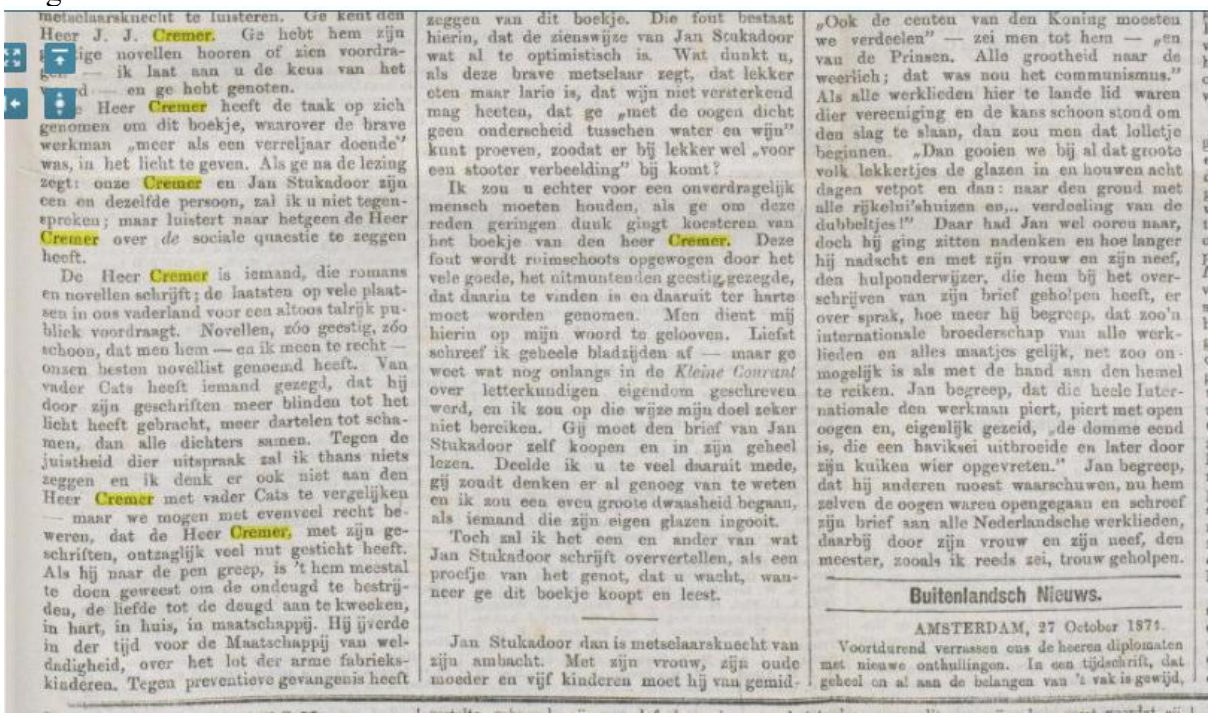
Ik zou u echter voor een onverdragelijk mensch moeten houden, als ge om deze reden geringen dunk gingt koesteren van het boekje van den heer Cremer. Deze fout wordt ruimschoots opgewogen door het vele goede, het uitmuntenden geestig gezegde, dat daarin te vinden is en daaruit ter harte moet worden genomen. Men dient mij hierin op mijn woord te gelooven. Liefst schreef ik geheele bladzijden af — maar ge weet wat nog onlangs in de *Kleine Courant* over letterkundigen eigendom geschreven werd, en ik zou op die wijze mijn doel zeker niet bereiken. Gij moet den brief van Jan Stukadoor zelf koopen en in zijn geheel lezen. Deelde ik u te veel daaruit mede, gij zoudt denken er al genoeg van te weten en ik zou een even groote dwaasheid begaan, als iemand die zijn eigen glazen ingooit.

Toch zal ik het een en ander van wat Jan Stukadoor schrijft oververtellen, als een proefje van het genot, dat u wacht, wanneer ge dit boekje koopt en leest.

Jan Stukadoor dan is metselaarsknecht van zijn ambacht. Met zijn vrouw, zijn oude moeder en vijf kinderen moet hij van gemid-

het wezen zal „allemaal gladweg een slag, en allemaal krek evenveel centen op zak." „Ook de centen van den Koning moesten we verdeelen" — zei men tot hem — „en van de Prinsen. Alle grootheid naar de weerlich; dat was nou het communismus." Als alle werklieden hier te lande lid waren dier vereeniging en de kans schoon stond om den slag te slaan, dan zou men dat lolletje beginnen. „Dan gooien we bij al dat groote volk lekkertjes de glazen in en houwen acht dagen vetpot en dan: naar den grond met alle rijkelui'shuizen en... verdeeling van de dubbeltjes!" Daar had Jan wel ooren naar, doch hij ging zitten nadenken en hoe langer hij nadacht en met zijn vrouw en zijn neef, den hulponderwijzer, die hem bij het overschrijven van zijn brief geholpen heeft, er over sprak, hoe meer hij begreep, dat zoo'n internationale broederschap van alle werklieden en alles maatjes gelijk, net zoo onmogelijk is als met de hand aan den hemel te reiken. Jan begreep, dat die heele Internationale den werkman piert, piert met open oogen en, eigenlijk gezeid, „de domme eend is, die een haviksei uitbroeide en later door zijn kuiken wier opgevreten." Jan begreep, dat hij anderen moest waarschuwen, nu hem zelven de oogen waren opengegaan en schreef zijn brief aan alle Nederlandsche werklieden,

vervolg:

metselaarsknecht te luisteren. Ge kent den Heer J. J. Cremer. Ge hebt hem zijn [illegible]ige novellen hooren of zien voordragen — ik laat aan u de keus van het [illegible]d — en ge hebt genoten.

[illegible]e Heer Cremer heeft de taak op zich genomen om dit boekje, waarover de brave werkman „meer als een verreljaar doende" was, in het licht te geven. Als ge na de lezing zegt: onze Cremer en Jan Stukadoor zijn een en dezelfde persoon, zal ik u niet tegenspreken; maar luistert naar hetgeen de Heer Cremer over *de* sociale quaestie te zeggen heeft.

De Heer Cremer is iemand, die romans en novellen schrijft; de laatsten op vele plaatsen in ons vaderland voor een altoos talrijk publiek voordraagt. Novellen, zóo geestig, zóo schoon, dat men hem — en ik meen te recht — onzen besten novellist genoemd heeft. Van vader Cats heeft iemand gezegd, dat hij door zijn geschriften meer blinden tot het licht heeft gebracht, meer dartelen tot schamen, dan alle dichters samen. Tegen de juistheid dier uitspraak zal ik thans niets zeggen en ik denk er ook niet aan den Heer Cremer met vader Cats te vergelijken — maar we mogen met evenveel recht beweren, dat de Heer Cremer, met zijn geschriften, ontzaglijk veel nut gesticht heeft. Als hij naar de pen greep, is 't hem meestal te doen geweest om de ondeugd te bestrijden, de liefde tot de deugd aan te kweeken, in hart, in huis, in maatschappij. Hij ijverde in der tijd voor de Maatschappij van weldadigheid, over het lot der arme fabrieks-kinderen. Tegen preventieve gevangenis heeft

zeggen van dit boekje. Die fout bestaat hierin, dat de zienswijze van Jan Stukadoor wat al te optimistisch is. Wat dunkt u, als deze brave metselaar zegt, dat lekker eten maar larie is, dat wijn niet versterkend mag heeten, dat ge „met de oogen dicht geen onderscheid tusschen water en wijn" kunt proeven, zoodat er bij lekker wel „voor een stooter verbeelding" bij komt?

Ik zou u echter voor een onverdragelijk mensch moeten houden, als ge om deze reden geringen dunk gingt koesteren van het boekje van den heer Cremer. Deze fout wordt ruimschoots opgewogen door het vele goede, het uitmuntenden geestig gezegde, dat daarin te vinden is en daaruit ter harte moet worden genomen. Men dient mij hierin op mijn woord te gelooven. Liefst schreef ik geheele bladzijden af — maar ge weet wat nog onlangs in de *Kleine Courant* over letterkundigen eigendom geschreven werd, en ik zou op die wijze mijn doel zeker niet bereiken. Gij moet den brief van Jan Stukadoor zelf koopen en in zijn geheel lezen. Deelde ik u te veel daaruit mede, gij zoudt denken er al genoeg van te weten en ik zou een even groote dwaasheid begaan, als iemand die zijn eigen glazen ingooit.

Toch zal ik het een en ander van wat Jan Stukadoor schrijft oververtellen, als een proefje van het genot, dat u wacht, wanneer ge dit boekje koopt en leest.

Jan Stukadoor dan is metselaarsknecht van zijn ambacht. Met zijn vrouw, zijn oude moeder en vijf kinderen moet hij van gemid-

„Ook de centen van den Koning moesten we verdeelen" — zei men tot hem — „en van de Prinsen. Alle grootheid naar de weerlich; dat was nou het communismus." Als alle werklieden hier te lande lid waren dier vereeniging en de kans schoon stond om den slag te slaan, dan zou men dat lolletje beginnen. „Dan gooien we bij al dat groote volk lekkertjes de glazen in en houwen acht dagen vetpot en dan: naar den grond met alle rijkelui'shuizen en... verdeeling van de dubbeltjes!" Daar had Jan wel ooren naar, doch hij ging zitten nadenken en hoe langer hij nadacht en met zijn vrouw en zijn neef, den hulponderwijzer, die hem bij het overschrijven van zijn brief geholpen heeft, er over sprak, hoe meer hij begreep, dat zoo'n internationale broederschap van alle werklieden en alles maatjes gelijk, net zoo onmogelijk is als met de hand aan den hemel te reiken. Jan begreep, dat die heele Internationale den werkman piert, piert met open oogen en, eigenlijk gezeid, „de domme eend is, die een haviksei uitbroeide en later door zijn kuiken wier opgevreten." Jan begreep, dat hij anderen moest waarschuwen, nu hem zelven de oogen waren opengegaan en schreef zijn brief aan alle Nederlandsche werklieden, daarbij door zijn vrouw en zijn neef, den meester, zooals ik reeds zei, trouw geholpen.

Buitenlandsch Nieuws.

AMSTERDAM, 27 October 1871.

Voortdurend verrassen ons de heeren diplomaten met nieuwe onthullingen. In een tijdschrift, dat geheel en al aan de belangen van 't vak is gewijd,

Leeuwarder courant, 29 oktober 1871:

De vijfde duizend komt heden van de pers van:
BRIEF aan alle Nederlandsche Werklieden, Leden en geen-Leden van de Internationale, door JAN STUCADOOR, Metselaar, „onder toezicht gesteld van zijn Neef den Hulponderwijzer B", uitgegeven door
J. J. CREMER.
Prijs 15 cents.
Leeuwarden, October 1871. H. KUIPERS.

Opregte Haarlemsche courant, 29 oktober 1871:

— Het *Nieuws van den Dag*, sprekende over „den brief van *Jan Stukadoor*", meent, dat het publiek nog te weinig kennis draagt van dezen verdienstelijken arbeid van den novellist *Cremer*. De werkgevers moesten exemplaren aan hunne werklieden in handen geven en in het algemeen behoorde het geschrift onder den dienstbaren stand verspreid te worden.

Opregte Haarlemsche courant, 31 oktober 1871:

— Het *Nieuws van den Dag*, sprekende over „den brief van *Jan Stukadoor*", meent, dat het publiek nog te weinig kennis draagt van dezen verdienstelijken arbeid van den novellist *Cremer*. De werkgevers moesten exemplaren aan hunne werklieden in handen geven en in het algemeen behoorde het geschrift onder den dienstbaren stand verspreid te worden.

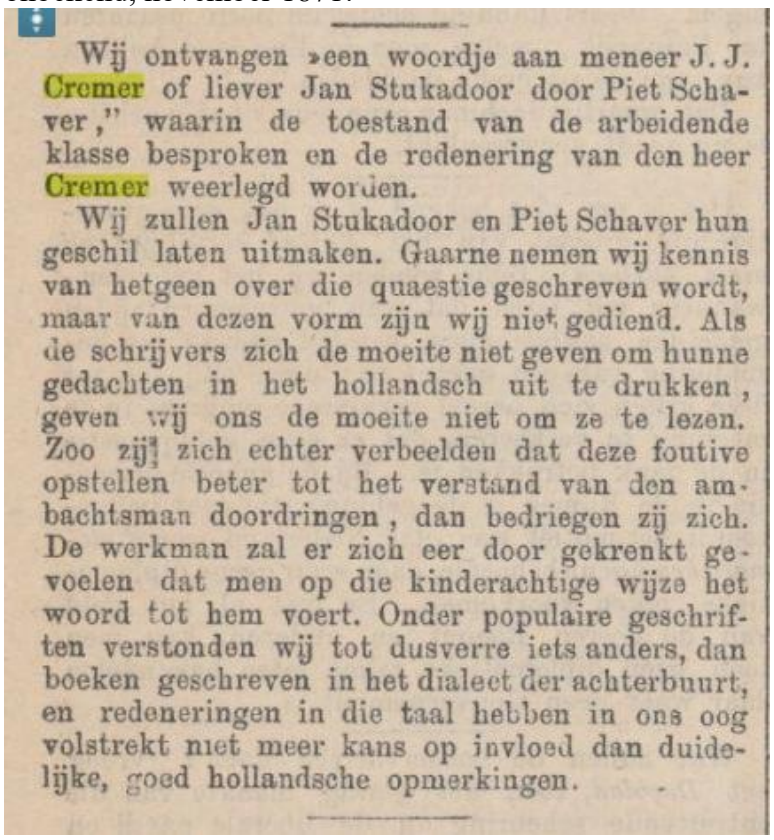
Leeuwarder courant, 3 november 1871:

BOEKAANKONDIGING.

Brief aan alle Nederlandsche werklieden, leden en geen leden van de Internationale, door JAN STUCADOOR, metselaar, onder toezicht gesteld van zijn neef den hulponderwijzer B," uitgegeven door J. J. CREMER, prijs 15 cent. Te Leeuwarden bij H. Kuipers.

Dat de heer Cremer niet alleen uitstekend novellist en spreker is, maar ook in de echte volkstaal weet te schrijven, getuigt bovenstaande „brief" waarvan de lezing ons aangenaam en onderhoudend was. Hij kleedt de Internationale, Communalisten en Communisten totaal uit en weet in bevattelijken trant volkshuishoudkundige waarheden in het licht te stellen. Mogen in het geschrift hier en daar meer bepaald Haagsche toestanden worden besproken, wat hij zegt is daarom niet minder algemeen van toepassing. Dat reeds het *vijfde* 1000tal exemplaren van het geschrift ten perse is, bewijst hoe de woorden van Cremer ingang bij het *volk* weten te vinden. *Ieder* werkman echter diende den brief in zijn bezit te hebben. De geringe prijs van 15 cent moge daartoe medewerken.

onbekend, november 1871:

Wij ontvangen »een woordje aan meneer J. J. Cremer of liever Jan Stukadoor door Piet Schaver," waarin de toestand van de arbeidende klasse besproken en de redenering van den heer Cremer weerlegd worden.

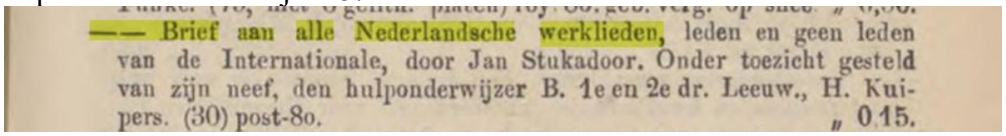
Wij zullen Jan Stukadoor en Piet Schaver hun geschil laten uitmaken. Gaarne nemen wij kennis van hetgeen over die quaestie geschreven wordt, maar van dezen vorm zijn wij niet gediend. Als de schrijvers zich de moeite niet geven om hunne gedachten in het hollandsch uit te drukken, geven wij ons de moeite niet om ze te lezen. Zoo zij zich echter verbeelden dat deze foutive opstellen beter tot het verstand van den ambachtsman doordringen, dan bedriegen zij zich. De werkman zal er zich eer door gekrenkt gevoelen dat men op die kinderachtige wijze het woord tot hem voert. Onder populaire geschriften verstonden wij tot dusverre iets anders, dan boeken geschreven in het dialect der achterbuurt, en redeneringen in die taal hebben in ons oog volstrekt niet meer kans op invloed dan duidelijke, goed hollandsche opmerkingen.

Nieuwsblad voor den boekhandel, 17 november 1871:

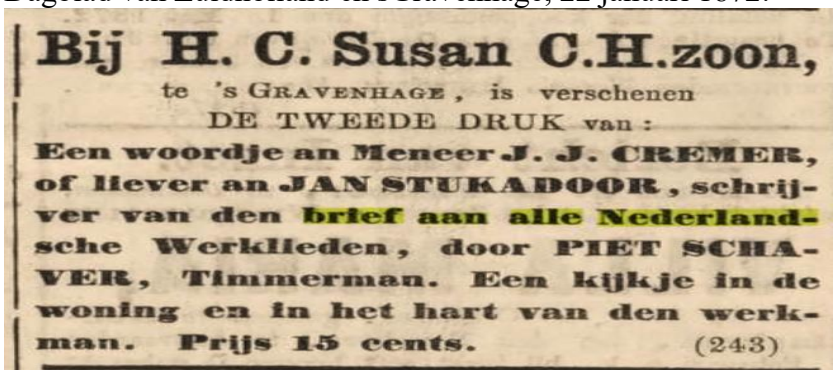
Bij H. C. Susan C.Hzoon te 's Hage is ter perse:
Een woordje aan Meneer J. J. Cremer, of liever aan Jan Stucadoor, schrijver van den brief aan alle Nederlandsche werklieden, door Piet Schaver, timmerman. Prijs 15 cents. Deze brochure wordt niet algemeen in commissie gezonden. Confraters, die hiervan denken te kunnen plaatsen, gelieven aan te vragen [3638]

Alphabetische naamlijst 1871:

—— Brief aan alle Nederlandsche werklieden, leden en geen leden van de Internationale, door Jan Stukadoor. Onder toezicht gesteld van zijn neef, den hulponderwijzer B. 1e en 2e dr. Leeuw., H. Kuipers. (30) post-8o. „ 0.15.

Dagblad van Zuidholland en sGravenhage, 22 januari 1872:

Bij H. C. Susan C.H.zoon,
te 's Gravenhage, is verschenen
DE TWEEDE DRUK van:
Een woordje an Meneer J. J. CREMER, of liever an JAN STUKADOOR, schrijver van den brief aan alle Nederlandsche Werklieden, door PIET SCHAVER, Timmerman. Een kijkje in de woning en in het hart van den werkman. Prijs 15 cents. (243)

Nederland en kolonisatie naar Suriname 1872:

„neen; overal elders *wel*, alleen in Nederland, in het ge-„zonde Nederland, *niet*.

Heer Aesculaap werd boos op ons, maar wij vragen aan ieder onpartijdige: was het onze schuld? Wij — die zelve onpartijdig zijn — antwoorden, „neen", en van ieder ander verwachten wij hetzelfde antwoord.

Zulke aardigheden — treurige aardigheden voorwaar! — bebben dikwijls plaats; zoogenaamd „fijn beschaafde" mannen stellen zich vaak zoo naif aan, dat men onwillekeurig denkt aan „Gerrit en Gijs Meeuwsen *), of andere dergelijke figuren.

*) Wij bevelen ieder belangstellende ter lezing aan: „Twee Indiaansche bekkens uit de kolonie Suriname"; akademisch proefschrift van J. van West. Leiden, Firma Jacs. Hazenberg, Corn. zoon. 1870.

*) Zie Cremers Betuwsche novelle: „Een Betuwsch landman met zijn zoon op reis naar de Amsterdamsche kermis."

Wij hebben den brief van Jan Stukadoor gelezen; het speet ons zeer dat dit „geniale prul" van de hand van onzen eersten novellist was. Een man als Cremer staat het vooral niet mooi zijn genie te gebruiken om het volk te *misleiden*. Als Cremer het volk wil waarschuwen tegen de „Internationale," moet hij *eerst* vertellen wat deze instelling eigenlijk wil, en *dan* het kwaad — zoo het bestaat — aanwijzen; maar hij moet niet zoo oneerlijk wezen van de *„afdwalingen en misbruiken"* voor te stellen als het *wezen* der zaak. Mishandeling van den Javaan is een afwijking van het „Cultuurstelsel"; begrijpt ge dat Cremer?

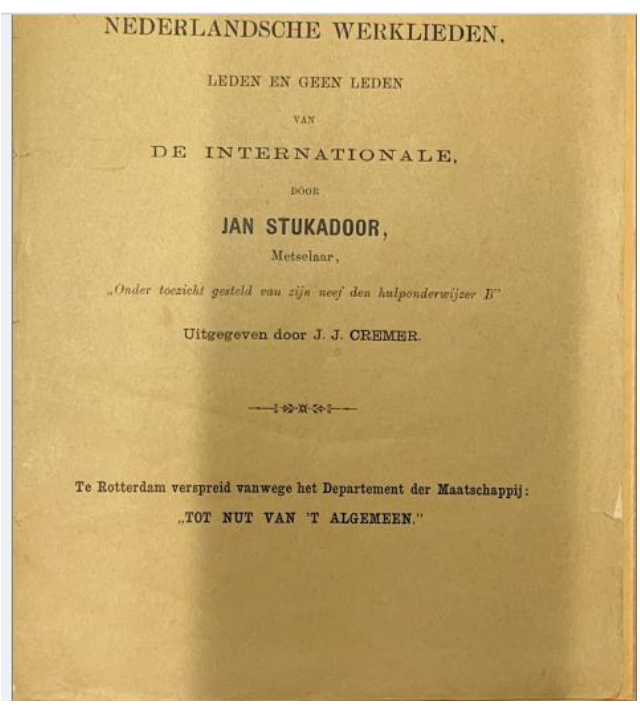
Op een vergadering hoorden we eens deze redeneering: „wanneer men een „zaak misbruikt, en dat misbruik is *kwaad*, dan moet noodwendig de mis-„bruikte zaak in beginsel *goed* zijn." Blijkbaar een sophisme, maar toch aardig.

De Gids, 1881:

De Maatschappij van Weldadigheid heeft eveneens Cremer's hulp ingeroepen om sympathie voor haar op te wekken, en andere menschenvrienden wisten zijn steun te winnen, wel niet om de arbeiders-quaestie op te lossen, maar den werklieden hunne ware belangen te doen inzien. De brieven van *Jan Stukadoor* waren daarvan het uitvloeisel. Dit zijn zeer onschuldige overpeinzingen, want de gemoedelijke, hartelijke taal van Cremer zal niet veel invloed gehad hebben op hen, die aan de arbeidersbeweging deelnemen, en voor diegenen welke er geen deel aan nemen, waren die brieven overtollig. Als letterkundig voortbrengsel bekleeden zij een zeer bescheiden plaats. Cremer wist van de staathuishoudkunde niet veel meer, misschien nog iets minder dan een gewoon beschaafd man en het lag niet op zijn weg om voor zulk eene gelegenheid van die wetenschap zijne studie te maken. Trouwens die brieven beoogden ook geen wetenschappelijke wederlegging; zij waren slechts een woord uit het hart tot het hart. Sociale quaestien echter zijn niet tot oplossing te brengen door gemoedelijke redeneering.

Hetzelfde onderwerp behandelt hij in zijne *Hanna de Freule*, maar deze roman had geen bepaalden tendenz. Wel wordt daarin

Uitgave Maatschappij tot nut van 't algemeen, 1888:

NEDERLANDSCHE WERKLIEDEN.

LEDEN EN GEEN LEDEN

VAN

DE INTERNATIONALE.

DOOR

JAN STUKADOOR,

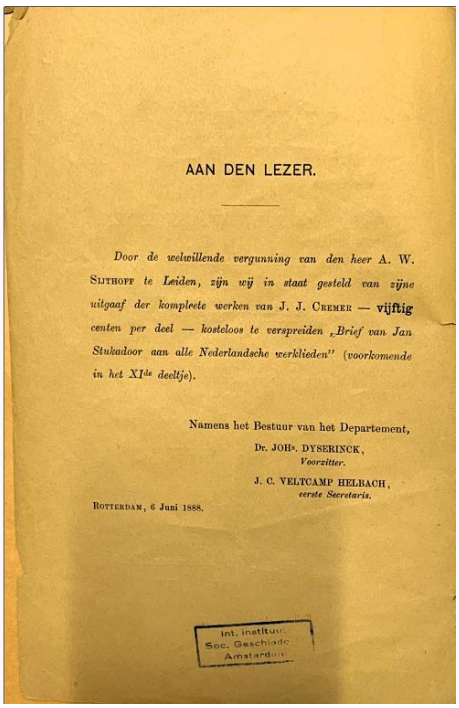
Metselaar,

„Onder toezicht gesteld van zijn neef den hulponderwijzer B"

Uitgegeven door J. J. CREMER.

Te Rotterdam verspreid vanwege het Departement der Maatschappij:

„TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN."

AAN DEN LEZER.

Door de welwillende vergunning van den heer A. W. SIJTHOFF *te Leiden, zijn wij in staat gesteld van zijne uitgaaf der kompleete werken van* J. J. CREMER — **vijftig** *centen per deel — kosteloos te verspreiden „Brief van Jan Stukadoor aan alle Nederlandsche werklieden" (voorkomende in het XI^de deeltje).*

Namens het Bestuur van het Departement,

Dr. JOH^s. DYSERINCK,
Voorzitter.

J. C. VELTCAMP HELBACH,
eerste Secretaris.

ROTTERDAM, 6 Juni 1888.

Int. instituut Soc. Geschiede Amsterdam

C.G.N. de Vooys. In: De beweging 1906:

dwang,' de enige drijfveer was. De Twentse fabriekanten gingen niet louter met het onverzaadbaar 'meer' te rade! De bevolking zou niet in donkere achterbuurten wonen, maar volop natuurgenot smaken. Goede scholen en ontwikkeling naar ieders aanleg zonden het verborgen genie, dat 'schaars zich recht bewust' is, ook uit de fabrieksbevolking naar voren brengen. Geen onverzorgde ouderdom na een werkzaam leven. 'Gemoed bij geest' zij de leuze der industrie.[1]

Hoe steekt deze gedroomde vaderlike verhouding af bij het sentimentele medelijden en de tevredenheidsprediking van Cremer, of bij het Christelik fabriekanten-ideaal van Van Koetsveld,[2] ondanks de gemeenschappelike filanthropiese trek.

1. *Aan Twenthe (Poëzij* I, 115) 1861.
2. Zie b.v. Cremer's kurieuse *Brief van Jan Stukadoor aan alle Nederlandsche werklieden*, die haast voor een parodie door zou kunnen gaan, en Van Koctsveld's novelle *De oude Jonas. Iets uit het leven in de Fabrieken (Ideaal en Werkelijkheid;* 1868), waarin de goddeloze, de brave ongodsdienstige, en de vrome fabriekant getypeerd worden.

F. Domela Nieuwenhuis – Van Christen tot Anarchist, 1910:

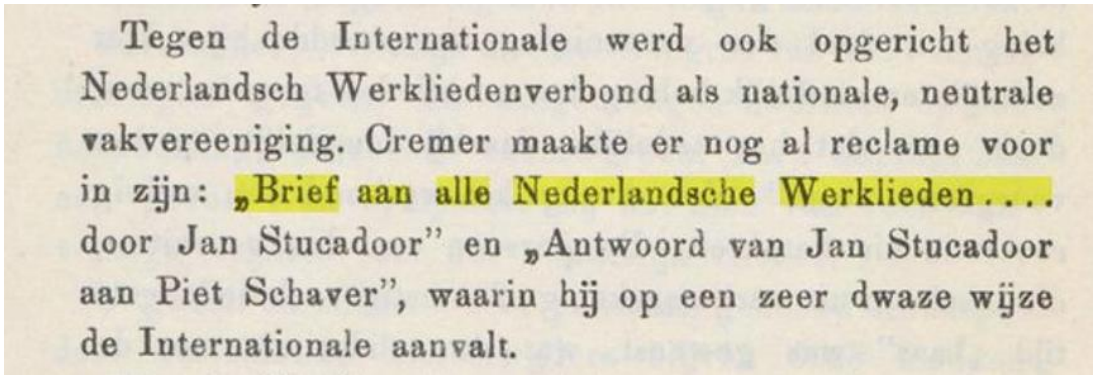
Kort vóór het jaar 1870 scheen het socialisme overal in de lucht te zitten en de Internationale had daaraan haar groote en snelle vlucht te danken. Als de geesten vaardig zijn, ach dan is een kleinigheid voldoende om allen in geestdrift te brengen. Wel bestonden er hier en daar vakvereenigingen, maar de eerste algemeene Arbeidersvereeniging was de Internationale. Over alle landen zweefde als 't ware een socialistische geest en ofschoon de arbeiders, die gehoor gaven aan de roepstem, die tot hen kwam: Proletariërs van alle landen, vereenigt u! lang niet allen bewust waren, toch was het alsof zij bij intuïtie gevoelden dat langs dien weg redding voor hen te vinden was uit de ellende en de tirannie, waaronder zij gebukt gingen. Dat is het geheim van den verbazenden opgang der Internationale.

Als er gevaar dreigt, heeft de bezittende klasse altijd geweten dat er een bliksemafleider noodig is en deze vond men in het Nationale Werkliedenverbond tegenover de Internationale. Jan Stukadoor - later bleek het dat onder dien pseudoniem verborgen was de bekende novellist J.J. Cremer - schreef een open brief aan zijn medearbeiders, waarin hij hen opwekte om zich niet te laten verleiden door de leuze der Internationale, maar om zich nationaal te vereenigen. In 1871 is dit verbond opgericht, dat dienst moest doen als tegenwicht. En toen de Internationale op het internationaal kongres te 's Gravenhage, gehouden ten jare 1872, ineenzakte, toen kwam dit ten voordeele van dat verbond. Op het kongres der Internationale, gehouden te Bern in 1876, zei

[p. 55]

dr. Cesar de Paepe uit Brussel, als afgevaardigde van België en Holland, het volgende: 'de geheele beweging, die verbonden is aan de Internationale, is zoo goed als weggevallen. Er is niets van overgebleven dan enkele kleine sekties in eenige steden (b.v. in den Haag). Maar men moet hieruit niet het gevolg trekken, dat er in Holland geen arbeiders- of socialistische beweging meer is. Er bestaat aldaar een verbond van arbeiders, dat zich uitstrekt over het geheele land en hulp- en stakingskassen, bibliotheken, ontwikkelingskringen omvat. Dit is een organisatie

Stemmen voor waarheid en vrede 1923:

Tegen de Internationale werd ook opgericht het Nederlandsch Werkliedenverbond als nationale, neutrale vakvereeniging. Cremer maakte er nog al reclame voor in zijn: „Brief aan alle Nederlandsche Werklieden.... door Jan Stucadoor" en „Antwoord van Jan Stucadoor aan Piet Schaver", waarin hij op een zeer dwaze wijze de Internationale aanvalt.

De arbeidende klasse in Nederland in de Negentiende eeuw, 1925:

Hoe weinig Cremer gepraedisponeerd was, de Dickens van Nederland te worden, toont zijn zonderlinge 'Brief van Jan Stukadoor'. De metselaar, dien hij daarin ten tooneele voert, waarschuwt in zijn 'brief' zijne kameraden tegen de Internationale, die absolute gelijkheid wil, met argumenten als: dan zouden de bestaande steden eerst moeten worden afgebroken, en ieder zou vervolgens van de afbraak zijn eigen huisje moeten opbouwen; graaf X zou dus, stel je voor, ook aan 't steenenbikken moeten gaan.... 'Nee jongens, de standen .... dat zit hem in de verscheidenheid van hersens en het maaksel van de menschen'[2]. Men vergelijke hiermede nog eens de boven beschreven houding van Van Koetsveld tegenover de Internationale.

I.J. Brugmans – De arbeidende klasse in Nederland, 1929:

aan te brengen verhaasten. Van de ellende der arbeiders, die loonsverhooging verlangen, hooren wij soms iets, maar wij zien er niets van. Kinderarbeid, arbeid in ongezonde fabriekslokalen, schijnt bekend te zijn, maar wordt ons niet getoond. Naar zijn inhoud was dus deze roman weinig geschikt om bij het Nederlandsche volk het besef te wekken dat een breede volkslaag, die onderdrukt werd, bescherming behoefde; veeleer kon Cremer's boek aanleiding geven tot de opmerking, dat in de praktijk de meeste patroons wel minder bruut en gemeen zouden zijn dan Degen[1].

Hoe weinig Cremer gepraedisponeerd was, de Dickens van Nederland te worden, toont zijn zonderlinge 'Brief van Jan Stukadoor'. De metselaar, dien hij daarin ten tooneele voert, waarschuwt in zijn 'brief' zijne kameraden tegen de Internationale, die absolute gelijkheid wil, met argumenten als: dan zouden de bestaande steden eerst moeten worden afgebroken, en ieder zou vervolgens van de afbraak zijn eigen huisje moeten opbouwen; graaf X zou dus, stel je voor, ook aan 't steenenbikken moeten gaan.... 'Nee jongens, de standen .... dat zit hem in de verscheidenheid van hersens en het maaksel van de menschen'[2]. Men vergelijke hiermede nog eens de boven beschreven houding van Van Koetsveld tegenover de Internationale.

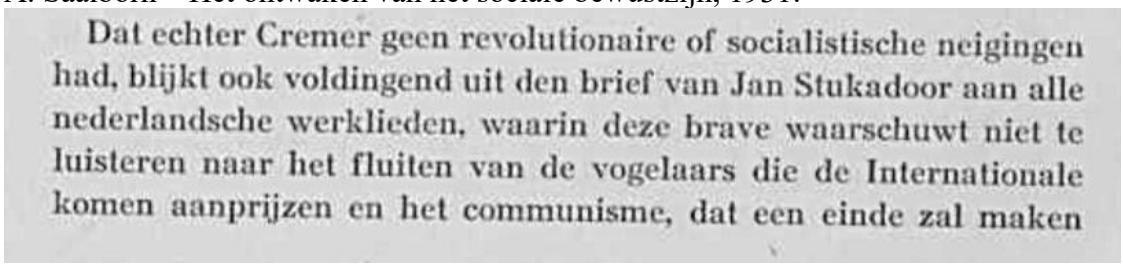
1) Dat Cremer's fantasie in dezen roman niet kon steunen op de Nederlandsche werkelijkheid, zooals De Vooys (De sociale roman enz., p. 31) meent, is niet geheel juist: de stakingstijd had in '73, naar wij zullen zien, reeds ingezet. Specifiek Nederlandsch, en niet uit Engelsche romans overgeloopen, is de domheid en de onkunde, die Cremer's arbeiders kenmerkt. Iets wat op organisatie lijkt missen ze totaal en de meesten kunnen lezen noch schrijven.

2) Brief aan alle Nederlandsche werklieden, leden en geen leden van de Internationale, door Jan Stukadoor, metselaar (1871), p. 10, 11, 23.

3) Ideeën, 2e Bundel, passim.

4) Ibid. p. 90 sqq, 118.

A. Saalborn – Het ontwaken van het sociale bewustzijn, 1931:

Dat echter Cremer geen revolutionaire of socialistische neigingen had, blijkt ook voldingend uit den brief van Jan Stukadoor aan alle nederlandsche werklieden, waarin deze brave waarschuwt niet te luisteren naar het fluiten van de vogelaars die de Internationale komen aanprijzen en het communisme, dat een einde zal maken

aan de finantieele voorrechten van bepaalde standen. Jan Stukadoor moet daar niets van hebben.

De brief is in behoorlijk Nederlandsch gesteld, omdat het handschrift volgens Cremers bijschrift „gesteld" was „onder toezicht van zijn neef den hulponderwijzer B."

Overtuigd als hij was, dat een nederlandsch arbeider in 1870 niet in staat was op een leesbare wijze zijn gedachten op te schrijven, doet Cremer ook geenerlei moeite, het jargon der werklieden te benaderen, al laat hij hier en daar een bovendien nog verzachte krachtterm staan.

Blijkbaar wilde de auteur zijn braven stukadoor niet blootstellen aan den minachtenden spot der ontwikkelde burgerij, die zijn geschrift onder de oogen zouden krijgen.

„Weet je wat ik verdien in de week? begint Jan Stukadoor zijn brief, gemiddeld, zomer en winter, negen gulden. En daar moet ik van leven met mijn vrouw, vijf kinderen en behalve een kanarievogeltje van Jans, mijn half-blinde moeder. Bedeeling zou ze kunnen krijgen, maar ik zeg, eer zullen ze me doodtrappen, eer dat ze mijn arme moeder van den arme zullen bedeelen..... en toch, ik heb nog nooit honger geleden. Dat zit hem hierin, dat ik geen drank gebruik..... en in mijn vrouw!..... ik zeg, als ze van kapitaal spreken, daar zit kapitaal in de armen van Jans..... Als alleman zoo'n vrouw had, dan was er geen armoe. Van één gulden maakt zij twee. Vroolijk is ze altijd en als ze pruttelt, dan is dat alleen over de belasting op de zeep."

Deze gemoedelijke Jan vertelt nu van zijn vriend van Vlot, die over de Internationale was komen spreken:

„Als ik daar lid van werd, dan kregen we mettertijd net zoo goed te vreten als de rijkdom en al de grootheid in eigen persoon. We zullen de tijd beleven, dat al de wind van de groote huizen en van de Swietmesjeus met hun mooie dametjes uit is en allemaal krek evenveel centen op zak. Ook de centen van de Koning moeten we verdeelen en van de prinsen. Alle grootheid naar de weerlich — dat was nou het communismus."

Maar als Jan Stukadoor over die dingen is gaan nadenken, komt hij tot de conclusie, dat „die heele broederschap en alle maatjes gelijk net zoo onmogelijk is als met de hand aan den hemel te reiken". Zijn redeneering is voor ons kinderachtig. Zonder twijfel is het Cremers eigen argumentatie, want dat deze Jan Stukadoor een

bestaand persoon zou zijn of dat hij gelden zou voor een bepaald type, dat Cremer kent, lijkt mij niet waarschijnlijk.

In de eerste plaats worden hoofd- en handenarbeid tegenover elkaar geplaatst. „De dokter, de schoolmeester, de rechter, de profester werken met hun kop en dan kunnen ze niet het ruwe werk verdragen. En werken met je handen kun je langer volhouden dan met het hoofd. En de lui op de kantoren moeten een boel meer weten dan de gewone werkman. Daarom moeten ze ook meer verdienen."

In de tweede plaats heeft God groot en klein verordineerd in de wereld. — Het welbekende argument! En nogmaals concludeert Jan, dat die heele Internationale de ondergang van den werkman achter de mouw heeft!

„Als de rijke lui tekort komen tegen ons, dat moeten zij voor God en hun geweten verantwoorden. Wij moeten door werken en goed oppassen zien vooruit te komen. God is rechtvaardig. En wij hebben niets van de rijken te reclameeren, dan dat ze goed werk naar den eisch betalen."

En de standen?

„dat zit hem in de verscheidenheid van hersens en het maaksel van de menschen."

En dat deze man ook nog een paar vooruitstrevende denkbeelden heeft blijkt uit zijn verder betoog:

En wanneer men verder bij Blok leest, dat er wel sprake was van aansluiting bij de arbeidersbeweging in België, maar er „hier te lande toch weinig neiging bestond om mee te werken", vooral sedert de uitspattingen der Parijsche commune 1871 en door onzen kalmen aard, die revolutionaire bewegingen schuwt, dan krijgt Cremers brief van Jan Stukadoor toch wel een geloofwaardig

[1] Hartmann had in 1854 de Maatschappij tot verbetering van den Werkenden Stand opgericht, een Werkbazen-vereeniging; in 1855 was er een werkliedenver. gekomen en in 1861 Hartmanns Mij. tot Nut v. d. Werkenden Stand. De eerste eigenlijke vakvereeniging dateert van 1866 (de Alg. Typografenbond).

[2] De eerste Dageraadsmannen zagen die verkeerdheden in de dwalingen der christelijke kerkgenootschappen, de latere (Gerhard, Ris, Penning, Huisman) stelden vooral sociale vraagstukken aan de orde (Bymholt).

cachet en helt men over tot de conclusie dat dergelijke gedachten werkelijk leefden onder bepaalde groepen arbeiders.

En ook Bloks mededeeling omtrent de oprichting van het Alg. Ned. Werkliedenverbond in 1887, dat vooral nationaal georiënteerd was, bevestigt de juistheid van het litteraire beeld, dat Cremer ons geeft.

De hollandsche werklieden, die sympathie betoonden voor de stakende broeders in Twente in het jaar 1872, behoorden tot de ongeloovige „modernen", voor wie Multatuli de groote profeet geworden was, maar bleven een zeer kleine minderheid. Het was ook in dezen tijd, dat onder de orthodox-protestanten uit de arbeiders en kleine burgerluidjes bepaald verzet groeide tegen deze radicale modernen. Groen en Da Costa bleven voor deze groepen de bewonderde, maar zeker niet begrepen leiders. Van radicalisme onder Katholieke arbeiders was uit den aard der zaak nog in lang geen sprake.

Het geleidelijke ontwaken van Nederland omstreeks 1870, de groeiende ondernemingsgeest, de uitvoering van groote werken voor den handel (Noordzeekanaal), de toeneming van het aantal stoommachines (400 in 1848 tot 3200 in 1871) openbaart zich in radicaal-sociale denkbeelden voorloopig nog schoorvoetend en sporadisch, maar zij ontbreekt toch niet geheel.

en zijn persoonlijke opvatting, dan wel of hij werklieden heeft gekend die aldus dachten.

Onmogelijk is dit geenszins, gelet op den godsdienstzin, het ontzag (de vrees) voor het gezag en de aangeboren onderdanigheid van breede bevolkingsgroepen, wier gezichtskring nog niet verruimd was door sociale voorlichting en de gebeurtenissen in het buitenland.

Toch begon onder tal van vakarbeiders het ontwaken [1]. In 1871 was in Amsterdam onder Gerhard een sectie opgericht van de Internationale (in 1864 in Londen opgericht door Marx c.s.). De Dageraad, een sedert 1856 bestaande vereeniging, „strevend naar een betere toekomst der maatschappij", die „de oorzaken van de verkeerdheden en misbruiken wilde opsporen" kon zich toch niet handhaven [2]. Bij de meesten stuitte de kleine groep vooruitstrevenden op weerzin en verzet (Blok Gesch. IV. 473). Het Sneeksche tijdschrift De Vrije Gedachte bleef beperkt tot een kleinen kring vrijdenkers. En, zegt Blok (ibidem):

„de Nederlandsche arbeiderswereld, die tot nog toe zich zoo goed als niet ingelaten had met wat er sedert 1848 onder de arbeiders in naburige landen omging, begon thans meer belang te stellen in de pogingen tot lotsverbetering..... het waren..... vooral die arbeiders, die onder invloed waren gekomen der nieuwe opvattingen op allerlei gebied en zich hadden losgemaakt van kerkelijke banden."

Hugo Sanders – Jacob Cremer. Haarlem etc.: J.H. Gottmer, 1952. p. 76-79.

In 1871 publiceerde hij een *Brief aan alle Nederlandsche werklieden, leden of geen leden van de Internationale door Jan Stukadoor, metselaar.*[4] Doel van dit geschrift was: „den werkman allereerst te waarschuwen tegen een onmogelijk communisme".[5] Jan Stukadoor wijst zijn makkers er op, dat ze van de Internationale niet veel goeds te verwachten hebben. De leus: gelijkheid van alle standen is bedriegelijk, omdat dit onmogelijk te verwezenlijken is. God heeft de standen gewild en men kan niet straffeloos

1 Verberne, *Arbeidersbeweging*, bl. 76 v.
2 *1684 en 1848 Dichtwerken* III, bl. 24 en 26.
3 *Het Communisme onzer dagen, Dichtwerken* I, 1876, bl. 188.
4 *Werken* III, bl. 272 v.
5 *Antwoord van Jan Stukadoor aan Piet Schaver, Werken* III, bl. 286.

tegen God of de natuur opstaan. Die hele Internationale is misschien met goede bedoelingen opgezet, maar heeft op de duur de ondergang van de werkman tengevolge. De leiders mogen het goed met de arbeiders menen, welbeschouwd bedriegen zij zich zelf en de werklieden.
Cremer was niet tegen de Internationale, omdat hij meende, dat er voor de arbeiders niets te verbeteren viel. Hun streven naar hoger loon en verbetering van hun stand acht hij alleszins rechtvaardig, maar dit moet volgens hem op een gezonde manier gebeuren, niet door de hele maatschappij op zijn kop te zetten. Daarom raadt hij de werklieden aan zich te organiseren in een nationale werkliedenvereniging, zoals er een — even voor het schrijven van zijn brief — in Utrecht was opgericht. Aldus georganiseerd, zouden zij op een behoorlijke en doeltreffende wijze hun belangen kunnen bepleiten en voor hun rechten opkomen. Het klinkt zelfs vrij modern, als Cremer suggereert, dat loonsvermeerdering misschien gedeeltelijk bereikt kan worden door een bepaald aandeel van de arbeider in de winst van de patroon. Vóór 1870 immers werd winstdeling — op een onbelangrijke uitzondering na — in ons land niet toegepast.[1]
Op Cremer's brief werd gereageerd door Piet Schaver, timmerman.[2] De onbekende schrijver die zich als werkman voordeed, was het niet helemaal met Jan Stukadoor eens:

> „Jan, Jan, wat ben je an 't zeuren geweest. As ik ronduit de waarheid mot vertellen, dat zeg ik je asdat je geen sikkepitje van de werklui der toestand begrijp, asdat je net praat as een kind van vijf jaar, en dat nog voor zen leeftijd een heel end ten achtere is".[3]

Piet Schaver had blijkbaar de strekking van Cremer's brief niet goed begrepen, want hij verweet hem dingen, die door Jan Stukadoor niet gezegd en zeker niet zo bedoeld waren. De beide partijen redeneerden langs elkaar heen, maar hadden in werkelijkheid ongeveer dezelfde kijk op de zaak. Ook Piet Schaver moest niets van de Internationale hebben, en gelijkheid van stand was al een even dwaas idee, al klonken zijn woorden sappiger dan het wat brave betoog van Cremer:

> „Verbeeld je jongens, een toneeltje van die gelijkheid: fruile van P. bezig met de was en berones van D. in de weer om de stoep te dwijlen; graaf S. met de voorhamer in zen handen en jonker V. bezig met in ons hoffie de pomp an

1 C. Hentzen, *Commentaar op Quadragesimo Anno*, 's-Hertogenbosch 1935, II, bl. 399; Brugmans, *De arbeidende klasse*, bl. 144.
2 *Een woordje an meneer J. J. Cremer, of liever aan Jan Stukadoor, schrijver van den brief an alle Nederlandsche werklieden door Pieter Schaver, timmerman. Een kijkje in de woning en in het hart van den werkman*, 's-Gravenhage 1871.
3 a. w. bl. 7.

te maken. Ik verkeek der een kwartje an, om het een half uurtje te zien, maar langer ook niet, waarachtig niet.
Want bij me ziel, het zou an me hart gaan as ik die dodderige pootjes van die engelachtige mooije juffertjes met der glanzee handschoenen in een emmer water zag ploeteren, terwijl de krulletjes langs der lieve koppetjes bingelden en met der lieve zije japonnetje opgenomen.... Ach, wat klets ik nou? Dan zou ze ommers een jak en rok dragen. Maar hemeltje, neen, dat zou ik in 't geheel niet willen, dan zou ik me niet goed kunnen houen, want daar onder zou zoo een zacht wezentje bezwijken".[1]

Cremer nam nog eens de pen op en schreef een *Antwoord van Jan Stukadoor aan Piet Schaver*.[2] Hij verklaart van harte te wensen, dat er spoedig verbetering in het lot der arbeiders komt. Hij maakt vervolgens onderscheid tussen armen en werklieden. De liefdadigheid kan slechts de armen helpen; de werkman moet door eigen kracht in een betere toestand komen. De hogere standen mogen hem daarbij niet in de weg staan, maar moeten hem helpen. De Nederlandse fabrikanten zullen zich gedrongen voelen „de handen steeds vaster ineen te slaan tot het beramen van middelen die den werkman zullen opheffen uit zijn veelal beklagenswaardige staat".[3] „Van een onredelijke opdrijving der lonen kan de werkman geen duurzame verbetering van zijn lot verwachten. De loonen moeten — naar gelang van den arbeid — in billijke evenredigheid staan tot de prijzen der eerste levensbehoeften".[4] Wat betreft de bezwaren van Piet Schaver: ondanks de scherpe toon gelooft Jan Stukadoor dat Piet het eerlijk meent, „maar het staat je alles behalve mooi om mijn goeje gezindheid voor de kameraden verdacht te maken".[5] Ook Jan wil niet alles bij het oude laten: „Recht moeten we hebben, niet meer en niet minder".[6] Alleen moet dit op een verstandige manier verkregen zien te worden.

Cremer was zeker geen socialist, maar ook zonder dat te zijn, kon hij belangstelling hebben voor het lot van de arbeider en verbetering van de misstanden wensen. Verwacht echter van hem geen revolutionnarie denkbeelden. Optimistisch van levensbeschouwing, gelooft hij onvoorwaardelijk in de overwinning van het goede. Zo lang mogelijk veronderstelt hij bij iedereen het beste. Dit blijkt ook weer uit het voorgaande: de schuld van de sociale wanverhoudingen zoekt hij niet bij de rijken, al moet zijn verklaring, dat de fabrikanten zich niet willen verrijken ten koste van de arbeiders meer als een beleefdheidsformule opgevat worden. Het ligt niet in zijn

aard bepaalde klassen of standen te beschuldigen. Hij blijft buiten de schuldvraag en constateert alleen het feit, dat de toestand van de arbeiders niet rooskleurig is, en dringend verbetering behoeft.

Ofschoon Cremer het volste recht had het communisme van die dagen op principiële gronden af te wijzen, lette hij toch bij zijn beoordeling wat te weinig op het goede, dat in het stelsel aanwezig was. Van Koetsveld, ofschoon hij uiteraard ook een afwijzende houding aannam, wat neutraler in zijn oordeel, toen hij sprak van de „waarlijk edele figuur van Karl Marx" en de Internationale „een grootsch en geniaal denkbeeld" achtte.[1] Maar Cremer onderscheidde zich in ieder geval gunstig van een Ter Haar. Hij hield bij zijn beoordeling van het communisme het belang van de arbeiders in het oog. Hij begreep, dat men met het verwerpen van het communisme niets bereikte, als men er niet iets anders voor in de plaats zette. Wees hij de Internationale af, een nationale werkliedenvereniging juichte hij toe. Men behoeft dit niet te zien als een buitengewone verdienste van Cremer. Twintig jaar na Ter Haar mocht er langzamerhand wel eens wat meer begrip voor de toestand van de arbeiders komen. Want zelfs in deze tijd toont iemand als Beets nog weinig notie te hebben van wat er onder het volk leefde.

Cremer's houding tegenover de Internationale was dezelfde als van de meeste arbeiders. Men kan dit als een bewijs voor de achterlijkheid in ontwikkeling beschouwen, maar men is dichter bij de waarheid, als men in de voorkeur voor practische hervormingen als loonsverhoging en vermindering van arbeidsduur een uiting ziet van een gezonde werkelijkheidszin.[2]

ABEbooks, 2021:

Overzichtskaart, 2026:

Introductie op [Youtube, 2026.]

[www.jacobcremer.nl]

Laatst bijgewerkt: 13 oktober 2026.